

Kitap Tanıtımı / Book Review

Abdulazim ŞİMŞEK, *Komünistin Eşkali*,
İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 417 sayfa

Soğuk Savaş Dönemi, Cumhuriyet Dönemi siyasi tarihinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak, tarih yazımı konusunda hak ettiği ilgiye mahzar olamamıştır. Buna karşın, 2000’li yıllar sonrasında ortaya koyulan çalışmaların nicel artışı, bu eksikliğin giderilmesinde önemli ivme kazandırmıştır. Abdulazim Şimşek’in Ankara Üniversitesi’nde tamamladığı doktora çalışmasına dayanan, *Komünistin Eşkali* adlı eseri Soğuk Savaş Dönemi literatürüne önemli katkı sağlamaktadır. Kitap, üç ana bölüme ayrılmış ve anti-komünizmin 1945-1971 arası serencamını ele almıştır. Çalışmanın önsözünü, Kurtuluş Kayalı kaleme almış ve Türkiye’de anti-komünizmin tarihsel tecrübesine değinerek, Şimşek’in eserinin literatüre kattığı değere vurgu yapmıştır.¹

Şimşek, Giriş Bölümüne kavramsal ve kuramsal çerçeveyi ele alarak başlamıştır. Gerek kavram gerekse kuramsal açıdan anti-komünizmin ortaya çıktığı tarihsel koşulların ele alındığı giriş kısmında, daha sonrasında anti-komünizmin ideolojik haritalandırılmasına geçilmiştir. Şimşek, anti-komünizmin görüş olarak ilk ortaya çıktığı süreci, Marksizm’in bir hareket olarak ortaya çıkışı ile Ekim Devrimi arasında geçen zaman olduğunu öne sürmektedir. Ancak, daha kitlesel hale gelmesi ve evrensel nitelik kazanması Ekim Devrimi sonrasında oluşmuştur. İkinci devresinde anti-Sovyetçilik ve anti-Bolşevizm olarak ortaya çıkan anti-komünizm, İkinci Dünya Savaşı ile tüm dünyayı etkisi altına alacak olan üçüncü evreye geçiş yapmıştır.² Şimşek, anti-komünizmin ortaya çıkışını tarihsel olarak ortaya koyduktan sonra ideolojik spektrumun sağında kalan kısmını ele alır ve Türkiye özelinde “sağcılığın” haritasını ortaya koyar. İdeolojik haritalandırma sırasında, N. Bobbio ve Tanıl Bora’dan referans alınmış; bununla birlikte sağın ideolojik belirlenimi için muhafazakâr akımın temsilcilerinden yararlanmıştır. Şimşek bu kısımda, Türk sağ siyasetinin anti-komünizm şemsiyesi altında iç içe geçen çelişkili durumunu açarak müphemliği gidermeye çalışmıştır.³

1 ss.19-22.
2 ss.30-32.
3 ss.34-41.

"*Türkiye'de antikomünist faaliyetler (1945-1971)*" başlıklı Birinci Bölüm, Soğuk Savaş Dönemi Türk tarih yazını için geleneksel hale gelen, İkinci Dünya Savaşı sonrası, dış politikada yaşanan evrensel değişimlerin, yerel siyasete etkisi ve 1940'ların ikinci yarısındaki sol hareketin baskılanmasının ele alınmasıyla başlamaktadır. Erken dönem anti-komünizmin, öncül hadiseleri olarak görülen Tan Baskını, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi hocalarının tasfiyesi ve Fevzi Çakmak'ın "komünist ithamı" birinci bölümün başlangıç kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca, 1946'da Çok Partili Yaşam'a geçişle beraber kurulan sosyalist partilerin sindirilmesi de yine birinci bölümün sorunsal olarak ele aldığı başlıklardandır. Şimşek'in, dikkat çektiği ve ayrıntılı biçimde ele aldığı hususların başında, "*Demokrat Parti'nin ideolojisi ve komünizme dair düşüncesi*" alt başlığında Demokrat Parti'nin kuruluş sürecindeki liberal tutumu ve sonrasındaki artan otoriterliğiyle birlikte şekillenen anti-komünizm macerası gelmektedir.⁴ Ayrıca, 27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahaleleri arasında geçen süreçte sağ ve sol ideolojik gruplar çeşitli defalarda karşı karşıya gelmiştir. Anti-komünizmin tarihi gelişim seyri açısından olgusal önemi olan bu durum "*12 Mart 1971 askeri muhtırasına giden süreçte antikomünist faaliyetler*" başlığı altında ele alınmıştır.⁵ Söz konusu başlıkta, 27 Mayıs ve 12 Mart arası süreçte 1946'ya benzer biçimde yaşanan bir diğer kırılmaya değinilir. Kırılmalar, dış politikada Kıbrıs meselesi ve NATO üyeliğiyle birlikte artan anti-Amerikancılığın belirgin hale gelmesi karşısında 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği ile ilişkilerin normalleşmesi olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, yükselişe geçen sosyalist hareketin TBMM'de Türkiye İşçi Partisi ile temsil hakkı kazanması bu dönemin dikkat çekici hadiseleri olarak Şimşek tarafından vurgulanmıştır. Birinci bölümün son kısmında artan sokak hareketleri ele alınmıştır. Öncelikle, sosyalistlerin "uyanış mitingleri" karşısında anti-komünist sağcı grupların "şahlanış" ve "komünizmle savaş" mitingleri yer alırken, son olarak tarihte "Kanlı Pazar" olarak adlandırılan çatışmalarla bölüm tamamlanmıştır.⁶

İkinci Bölüm, "*Soğuk Savaş Yıllarında Antikomünizm Bağlamında Şekillenen Türkçülüğün Muhtevası*" başlığını taşımaktadır. Şimşek'in temel amacı, Millî Mücadele Dönemi Türkçülük akımından başlayarak, Soğuk Savaş süresince geçirdiği evrimi incelemektir. Türkçülüğün dönüşümü, 1930'lu yıllarda başlayan ve artan bir ivmede seyreden yayıncılık faaliyetleri üzerinden ele alınmıştır. Özellikle, Tek Parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve DP iktidarı arasında Türkçülere karşı takınılan tavrın yayıncılık ve faaliyetler üzerine yansımaları da yine ikinci bölüm içinde sorgulanmaktadır. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan Türk milliyetçiliğinin çeşitli ideolojik formlarının, Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla birlikte nasıl Türk İslamcılığa yahut dönemdeki yaygın kullanımı olan mukaddesatçılığa tahvil edilmişinin irdelenmesi, çalışmanın diğer bir önemli noktasıdır. Bu inceleme sürecinde, 1930'lu yılların başat Türkçü dergileri olan ve öncülüğünü Nihal Atsız'ın yaptığı *Atsız Mecmua*, *Orhun* gibi yayınlardan

4 ss. 78-81.

5 ss.106-151.

6 ss.124-151.

Serdengeçti gibi mukaddesatçı anti-komünizmin mihenk taşı sayılan yayınlara kadar geniş bir yayıncılık faaliyetini İkinci Bölümde alt başlıklar halinde incelemiştir.⁷ Demokrat Parti Dönemi'nde aktif olan anti-komünist dergilerden, *Komünizme Karşı Mücadele*, *Komünizmle Mücadele Birliği* ve *Komünizme Hücum* yazarın ele aldığı diğer yayınlardır.⁸ İkinci Bölümün, literatüre sağladığı en belirgin yarar, anti-komünist yayıncılık faaliyetinin bibliyografik olarak sunulmasıdır. Bu sayede, 1930'lu yıllardan başlayan bir süreçte hem Türkçülüğün tarihi hem de anti-komünist yayıncılığın muhtevasının eklektik ve çelişkili yapısının geçirdiği evrim kronolojik olarak takip edilebilmektedir. Şimşek'in, Türkçü yayıncılıkta dikkat çektiği hususlardan bir diğeri, literatüre "esir Türkler meselesi" olarak giren tartışmadır. Anti-komünizmin yayıncılık ayağında oluşturulan propaganda söylemleri için Türkçüler Orta-Asya Türk toplulukları ile bir duygusal bağ kurarak Pan-Türkçülüğün izleğini takip etmektedirler. Bir dönem soydaşlar ve soy kütüğü takibi olarak ilerleyen anlayış Şimşek'in vurgusunu yaptığı Müslüman ve Türk soydaşlara geçişi, ikinci bölümde ortaya koyulan çalıştığı temel argümanıdır.

Abdulazim Şimşek İkinci Bölümde, "Türk anti-komünizmine katkı: Soğuk Savaş yıllarında dış Türklerin Türkiye'de dernekçilik ve yayıncılık faaliyetleri" alt başlığı altındaysa, 19. yüzyıl sürecinde Anadolu'ya Çarlık Rusya topraklarından göç eden bir kuşağın, Türk milliyetçiliğine olan etkisi ve sonrasında Soğuk Savaş yıllarında bu anlayışın anti-komünizme nasıl tahvil edildiğini ele almıştır.⁹ Türk anti-komünizmi çalışmalarında bu ilişkiye dair araştırma çok nadir görülürken Şimşek'in çalışması önemli detaylar sunmaktadır. Öncelikle, 19. yüzyıl Rus karşıtı Pantürkizm'i 1917 Devrimi ile kurulan Sovyetler Birliği'nde anti-komünizme evrilmiştir. Zamanla, Rus karşıtlığı anti-Sovyetçi bir görüşe evrilirken, Türkistanlılar ve Azerbaycan Türklerinin Türkiye'de örgütlü yapısı anti-komünizmin bu bağlamda gelişmesinde önemli etkiye sahip olmuştur. 1949 yılından başlayarak Türkiye'deki Azerbaycan Türkleri, 1949'da *Azerbaycan Kültür Derneği*, 1952'de *Azerbaycan Milliyetçiler Derneği*'ni kurarak, Rus karşıtlığını Sovyet karşıtlığı ile birleştirmiş ve Pantürkizm'i anti-komünizmle eşitleyen faaliyeti yürütmüşlerdir. 1952'de *Türkistan Türk İlleri Kültür Derneği*, sonraki yıllarda da *Doğu Türkistan Milli Kurtuluş Derneği* gibi çeşitli yapılar kurulmuştur. Şimşek, bütün bu yapılanmaların ortak özelliği olarak gösterdiği, siyaset üstü olma anlayışlarına dikkat çekmektedir. Şimşek daha sonrasında, Batılı istihbarat raporlarında Pantürkçülerin anti-komünist faaliyetlerinin Sovyet karşıtlığı için ne kadar önemli olduğuna dönük raporları ele almaktadır. Şimşek'e göre, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda, Rusya ve Sovyetler üzerine faaliyet yürütenler Türkistan ve Kafkas Türk Müslüman kartını oynamıştır.¹⁰ İkinci Bölümde son olarak, Soğuk Savaş'la birlikte, İslamcılığın, milliyetçilikle nasıl eklemendiğini incelemektedir. "Soğuk Savaş yıllarında

7 ss.151-181.

8 ss.181.197.

9 ss.225-237.

10 s.237.

milliyetçilik ile İslamcılığın buluşma noktası: Antikomünizm"¹¹ başlığı altında İslamcılık, cumhuriyetin ilk yıllarında laiklik politikaları kapsamında kamusal görünürlüğünü yitirdikten sonra 1946 sonrası dönemde yeniden yükselişe geçerek anti-komünizm şemsiyesi altında milliyetçilikle eklemiş ve yeniden görünürlük kazanmıştır. Şimşek, bu dönemde İslamcılarının, maneviyatçılık anlayışı temelinde Batı ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile anti-komünizm karşıtlığında görüş birliği oluşturduğunu belirtir. Daha sonrasında, "*Komünistin Eşkali*" alt başlığıyla, anti-komünist yazında komünist kisveyi tanımlamaya girişir. Şimşek'in anti-komünistlerin yayınlarından aktardığına göre, sosyalist ve 'komünistin eşkali' farklı biçimlerde kendisini göstermektedir. Ülkeye sızan 'ajanlar' olarak görüldüğü gibi, organik toplumcu beden metaforunda 'tümör' olarak da tanımlandığı görülmektedir. Toplumun sürekli teyakkuz halinde tutulması, anlayışın köklerini oluşturmaktadır. Şimşek'in belirttiği üzere, anti-komünistlerce, toplum her tarafı maskelenmiş sosyalizm tarafından 'kuşatılmış' ve tehlike altında tasvir edilmiştir.

Üçüncü Bölüm, "*Soğuk Savaş Yıllarında Antikomünist Teşekküller ve Portreler*" başlığını taşımaktadır. İlk olarak, anti-komünizme temayül eden ve daha sonrasında merkezine anti-komünizmi alan teşekküllerin tahlilleri ile başlamaktadır. İlk olarak 1946 yılında cemiyetler kanunu üzerindeki değişiklikler neticesinde ortaya çıkan yeni durumla beraber, 1946'da Türk Kültür Ocakları, Türk Kültür Derneği, 1949'da Türk Gençlik teşkilatı kurulmuştur. Erken dönem Soğuk Savaş sürecinde oluşan bu teşekküller Şimşek'in Birinci Bölümde ele aldığı Çiçek Palas hadisesi gibi bir takım gösteri ve etkinliklerde bulunmuştur.¹² Daha sonrasında Üçüncü Bölümde, "*Komünizmle Mücadele Dernekleri ve Faaliyetleri*" alt başlığı altında, komünizmle mücadele konusuna matuf teşkil edilen dernekleri ele almaktadır. Zonguldak, İstanbul ve İzmir'de teşkil edilen derneklerin komünizmle mücadele konusunda hem sahadaki çalışmalarını hem de yayıncılık faaliyetlerini mercek altına alırken, anti-komünizmin dernekler üzerinden oluşan patronaj ilişkilerine de değinilmektedir.¹³ Cemiyetler hususunda son olarak Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) Türkçülükle başlayan macerasının Soğuk Savaş'la birlikte anti-komünizmle eklemenişi Şimşek tarafından ele alınmaktadır. MTTB'nin bu yaklaşımı Demokrat Parti (DP) döneminde devam ederken, sahada gösteriler yoluyla ve yayıncılık faaliyetiyle, anti-komünizmle mücadele etme yolları aranmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde, benzer bir havayı sürdüren cemiyet, Şimşek'in aktardığına göre, "MTTB, inandığı değerleri her platformda savunmaya çalışmıştır, sokak bunlardan biri olmasına karşın, mümkün mertebe şiddetten, silahtan uzak kalmaya çalışmıştır."¹⁴

11 ss.237-244.

12 ss.275-281.

13 ss.290-304.

14 ss.304-311.

Kitabın son alt başlığı, “Türkiye’de anti-komünizme adanmış ruhlar”, çalışmanın literatüre sunduğu en önemli kısımlardan birisini oluşturmaktadır. Şimşek, daha önceki bölümlerde bir düşünce sistemi olarak milliyetçilik ve İslamcılığın anti-komünizmle eklemlenmesi ve evrilme sürecini ele alırken daha sonrasında bütün bu fikri faaliyetlerin örgütlenme biçimleri ve onların da değişimlerini ele almıştır. Bu başlık altında, bütün bu fikir işçiliğine hizmet eden, bazı önemli isimlerin anti-komünist biyografilerini çıkartmıştır. Böylece, kimisi kanıksanan, kimisi hakkında fazla bilgiye sahip olunmayan isimlerin anti-komünizme geniş bir tarihsel süreçte sağladıkları etki kapasiteleri bu başlık altında vurgulanmıştır. İlhan Darendelioğlu, Aclan Sayılğan, Fethi Tevetoğlu, Nihal Atsız ve Necip Fazıl Kısakürek irdelenen isimlerdir. Ele alınan isimlerden Aclan Sayılğan, anti-komünizme 1951-1952 tutuklamaları sonrasında, ihtida eden isimlerdendir. Sayılğan’ın, Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğinden gelen bir Marksist olarak, anti-komünizme sunduğu işlevsellik geniş bir Soğuk Savaş düzeninde önemli etki bırakmıştır. Ancak, bu ihtida ediş zaman zaman çelişkilere hatta çatışmalara düştüğü süreçleri de beraberinde getirmiştir. Şimşek’in, Sayılğan’ın “milli bağımsızlık” anlayışı altında, Sultan Galiyev’e dikkat çekmesi, onun yine ihtida ettiği sağcı gruplardan tepki görmesine hatta “gizli ajan” suçlaması ile karşılaşmasına neden olduğunu göstermektedir.¹⁵ Sayılğan’ın Soğuk Savaş içerisinde sahip olduğu etkinin bugüne kadar gerekli ilgiyi gördüğü pek söylenemez. Şimşek’in, Sayılğan üzerine yoğunlaşması çok önemli bir katkıdır. Çünkü, Şimşek’in belirttiği gibi soldan gelerek Türk sosyalist hareketinin ‘mutfağı’ denebilecek bir alandan detaylı bilgiler sunmuş ve anti-komünist yazın camiası bu metinlerden oldukça beslenmiştir. Bir diğer husus, Sayılğan’ın çalışmaları vülger bir anti-komünist ajitasyondan bütünüyle arınmasa bile diğer örneklerle karşılaştırıldığında ‘usturuplu’ olduğu Şimşek’in anlatımında belirtilmiştir.¹⁶

Şimşek, Necip Fazıl Kısakürek’e Cumhuriyet Dönemi İslamcı düşüncenin kurucusu olma hüviyetini vermiştir. Şimşek’in bakışına göre, Kısakürek Türkiye’de milliyetçi muhafazakâr kimliğin görünür kılınmasına önemli rol üstlenmiştir. Yalnızca, İslami gruplar açısından değil bunun yanında Türk sağ spektrumunun farklı önemli isimlerince de ilgi toplamıştır. Şimşek, bu ilginin köklerinde CHP ve İnönü muhalifliği, Batı karşısında Doğu’nun savunucusu ve bütün bunların yanında anti-komünizme kesif bir karşıtıktan ileri geldiğini düşünmektedir.¹⁷ İlhan Darendelioğlu, Türk anti-komünizminin gerek sahada gerekse düşün hayatında en etkili isimlerinden birisidir. Ancak, onun düşünsel serüveni üzerine nicel anlamda pek bir çalışma görülmemektedir. Şimşek burada, Darendelioğlu’nun Soğuk Savaş Dönemi mirasını ele alırken, onun hak ettiği ilgiyi kendisine sunmaktadır. Darendelioğlu lise yıllarında çıkarttığı *Toprak* dergisi ile başladığı serüvenine Komünizmle Mücadele Dernekleri ile

15 s.315.

16 s.314.

17 s.330.

devam ederken 1965 yılında Türkiye Komünizmle Mücadele Derneklerinin genel başkanı olarak yurt sathında geniş bir örgütlenme seviyesine ulaşmıştır.¹⁸ Şimşek için, anti-komünist portreler içerisinde Darendelioğlu en aksiyoner kişilik olarak göze çarpmaktadır.

Abdulazim Şimşek'in kaleme aldığı eserin güçlü yanlarından birisi, anti-komünizmin Türk milliyetçiliği üzerindeki dönüştürücü etkisinin yayıncılık faaliyeti ve örgütlenme modelleri üzerinden incelenmesidir. Ayrıca, anti-komünizmin kurucu babaları denebilecek isimler, bir tür 'anti-komünist adanmış ruhlar' geçidi şeklinde ele alınarak, anti-komünizmin aynı zamanda bir insan faaliyeti olduğunu ve "belirli bir zamanda güneş gibi doğmadığını oluşumda anti-komünistlerinde olduğunu" göstermesi bakımından oldukça değerli bir katkı sunmuştur.

Çalışmanın yayıncılık faaliyetlerini ele aldığı başlıklarında, belirli bir çerçeveye kurulmaya çalışılsa bile yeterli berraklığın oluşturulamadığı görülmektedir. Bu aynı zamanda, Soğuk Savaş'ın Türk sağında yaratılan eklektik yapısından zuhur eden bir müphemlik olmakla beraber, yayıncılık faaliyeti özelinde anti-komünizmin ideolojik kamplarının daha belirgin tasniflenerek sunulması ilk defa alanda okuma yapacaklar için yararlı olabilirdi. Özellikle, İslamcılık ve milliyetçiliğin iç içe geçtiği fakat özleri bakımından tutundukları temellerin gösterilmesi bu bakımdan önem taşımaktadır. Bir diğer müphemlik, İkinci Bölümde "*Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*" alt başlığında görülmektedir. Yazar, dergiyi bağımsız ve bu yayına özel bir faaliyet olarak görmektedir. Fakat, fasiküller halinde basılan bu yayın faaliyeti başta Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin yayın organı olan *Mücadele* dergisi olmak üzere dönemdeki farklı anti-komünist yayınlardan alınan yazıların derlemesinden oluşmuştur. Ancak, genel çerçevede Soğuk Savaş literatürünün gelişmekte olduğu bir süreçte Abdulazim Şimşek'in doktora çalışmasına dayanan kitabı, okuyucuya Soğuk Savaş dönemi Türk anti-komünizmi hakkında detaylı bilgiler sunarak, fikir edinmesini sağlamaktadır.

Mehmet GÜLDAL*

¹⁸ s.347.

* Doktora Öğr., İÜ Siyasal Bilgiler Fak., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, (guldalmehmet@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-9124-6812).